

CONTRIBUȚIA LINGVIȘTILOR ROMÂNI LA INTERPRETAREA
DATELOR ATLASULUI LIMBILOR EUROPEI (ATLAS
LINGUARUM EUROPAE)

DE

B. CAZACU

Pregătirea unui atlas lingvistic european a trezit un interes deosebit printre lingviștii români; Comitetul național român pentru *Atlasul limbilor Europei* (ALE) s-a angajat, de la început, în realizarea diverselor faze de elaborare a acestei importante opere de colaborare științifică internațională (redactarea chestionarului, culegerea materialului și prelucrarea lui la nivelul limbilor romanice și la nivel european).

Aș vrea să trec aici, în revistă, pe scurt, câteva dintre încercările colaboratorilor români la ALE de a interpreta datele lingvistice cartografiate, spre a ilustra valoarea științifică a acestei lucrări, menite să pună în lumină contactele dintre diferitele idiomuri vorbite în Europa (asemănări, deosebiri, împrumuturi, conservarea unor termeni vechi, inovații, circulația termenilor etc.), atât din punct de vedere lingvistic, cât și socio-cultural.

Pînă în prezent, colaboratorii români au expus, în comunicări sau în articole, interpretări cu caracter general, paneuropean, sau limitate la anumite familii de limbi ale răspunsurilor primite la întrebările 006 *mauvais temps*, 007 *beau temps*, 036 *épine*, 117 *cigogne* și 485 *il danse* din primul chestionar al *Atlasului* (care cuprinde întrebări din domeniul lexicului).

Problema care se pune, în legătură cu *Atlasul limbilor Europei*, pentru primul volum, este de a arăta în ce măsură expunerea cartografică a diversilor termeni care desemnează o anumită noțiune contribuie la o cunoaștere mai exactă și mai profundă a istoriei raporturilor lingvistice și culturale dintre diversele grupuri de vorbitori¹.

Este vorba, pe de o parte, despre geneza diversilor termeni (un rol deosebit revine, aici, motivării psihologice, care permite o clasificare tipologică a denumirilor), dar — mai ales — de difuzarea lor în spațiul european. Urmărirea unui asemenea proces pune în evidență nu

¹ Vezi, de exemplu, A. Weljnen, *Outlines for an Interlingual European Dialectology*, Assen, 1978.

numai elemente ale evoluției interne a limbii, ci și date privind rolul factorilor extralingvistici (sociali, economici, politici, culturali, psihologici) în răspîndirea termenilor.

Rezultă, din cele de mai sus, că la baza oricărei interpretări a materialului lingvistic european stă principiul etimologic, care permite o clasificare a termenilor, cu implicații genealogice. Nu mai puțin interesantă pentru geneza anumitor denumiri este clasificarea tipologică: aceasta face să apară concordanțe aparținînd unor familii de limbi diferite și care își găsesc explicația în acea *elementare Verwandtschaft* „înrudire, afinitate elementară” propusă de H. Schuchardt.

În funcție de specificul hărții, cercetătorul trebuie să-și îndrepte atenția nu numai asupra aspectelor cu o anumită unitate, ci el trebuie să ia în considerare, de asemenea, variațiile lingvistice determinate de factori interni și, în ceea ce privește răspîndirea termenilor, de factori externi, sociali (care fac obiectul sociolingvisticii).

În această perspectivă, cercetările efectuate de lingviștii români ilustrează diverse modalități de interpretare a hărților, care merită a fi luate în discuție².

* * *

Comentariul lingvistic al hărții 117, *la cigogne*, redactat de Vasile Arvinte³, examinează, mai întîi, termenii din punct de vedere etimologic, pe familii de limbi și, apoi, ia în discuție aspectele lingvistice ale procedeuului de crearea a denumirilor (avînd ca motivație culoarea penajului, comportamentul, un anumit transfer semantic de la gen la specie etc.). În concluzie, autorul descrie principalele arii lingvistice pe teritoriul european.

V. Arvinte prezintă aici, la cel de al III-lea Simpozion național de dialectologie, comunicarea *Comentariu lingvistic la harta 047 „le bois, la forêt” din Atlas Linguarum Europae* (ALE), recenta contribuție a unui lingvist român la interpretarea datelor ALE⁴.

B. Cazacu, urmărind cuvintele care desemnează noțiunea „il danse” în limbile romanice, germanice și slave, aduce precizări în ceea ce privește circulația termenilor și modul cum s-au realizat împrumuturile dintre diversele idiomuri, în legătură cu răspîndirea unui anumit mod de a dansa: iradiația geografică reflectă o modă pe plan social, o anumită realitate social-culturală⁵. Termenul francez *danser*, de origine, probabil, germanică, a pătruns în diverse limbi slave, infiltrîndu-se pînă în extremitatea occidentală a Peninsulei Iberice (în portugheză). Realitatea lingvistică arată rolul pe care l-a avut, în procesul de împrumut și migrare a cuvintelor, noua modă de a dansa impusă prin păturile de sus ale societății epocii, față de dansurile populare tradiționale.

² Voi prezenta rezultatele mai importante ale acestor cercetări în ordinea alfabetică a numelor autorilor.

³ V. Arvinte, *Atlas Linguarum Europae* (ALE). *Comentariu la harta 117 „la cigogne”*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXVII, 1979–1980, Iași, 1982, p. 5–16.

⁴ Vezi mai jos, p. 65–82.

⁵ B. Cazacu, *Sur les mots qui désignent la notion „il danse”, dans les langues romanes, germaniques et slaves (D’après l’Atlas Linguarum Europae)*, în „Revue roumaine de linguistique”, XXVII, 1982, nr. 2, p. 183–192.

Contribuția lui N. Saramandu⁶ și aceea a Lilianeii Ionescu-Ruxăndoiu⁷, privitoare la termenii care denumesc noțiunile „beau temps“, respectiv „mauvais temps“, oferă o clasificare tipologică, pe bază semantică, a termenilor înregistrați. Ca rezultat al clasificării, N. Saramandu, ținând seama că termenii numesc o realitate meteorologică concretă, constată că unele dintre ariile stabilite pot fi raportate la zonele de climat european : de exemplu, tipul „beau“ se întâlnește mai ales în vestul și centrul continentului, pe când tipul „bon“ este dominant în zona atlantică mediteraneană și în zona continentală de est.

La rândul său, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, pe lângă descrierea tipurilor semantice pentru noțiunea de „mauvais temps“, subliniază existența raportului de antonimie față de termenii care desemnează noțiunea de „beau temps“ pentru cele mai multe dintre tipurile stabilite. Autoarea face, de asemenea, o încercare de stratificare a ariilor lexicale din limbile indo-europene.

N. Saramandu s-a oprit, cu prilejul congresului de romanistică, și la examinarea denumirilor pentru „tournesol“, în limbile romanice⁸. El a stabilit existența a două tipuri, calchiate după lat. *heliotropium* (de ex. fr. *tournesol*, it. *girasole* etc.) și lat. *heliantus* (de ex. rom. *floarea soarelui*), întâlnite, respectiv, în România occidentală și în România orientală. Autorul subliniază rolul important al calculului lingvistic în formarea și migrarea denumirilor.

În sfârșit, Emil Vrabie, pe lângă prezentarea etimologică a termenilor înregistrați în harta 036 „épine“, insistă asupra a două aspecte care au făcut obiectul discuțiilor și în Comitetul internațional de redacție ALE ; este vorba, pe de o parte, despre interpretarea — în stabilirea vechimii și extensiunii, în trecut, a unor arii lingvistice — a răspunsurilor duble și despre valorificarea cazurilor de *hapax legomenon*.

* * *

Am trecut în revistă contribuțiile recente ale unor cercetători români, membri ai Comitetului național ALE, la interpretarea câtorva hărți lexicale din *Atlasul Limbilor Europei*. Se poate remarca marea varietate a faptelor lingvistice, determinată de varietatea materialului lexical supus analizei. Este de presupus că apariția hărților consacrate altor compartimente ale limbii (fonologie, structură gramaticală) va pune mai mult în lumină complexitatea realității lingvistice europene, și de aici a modalităților de interpretare a acesteia, stimulând pe lingviștii din diverse țări la noi cercetări.

⁶ N. Saramandu, „*Beau temps*“ dans les langues européennes à partir de l'*Atlas Linguarum Europae*, în „Revue roumaine de linguistique“, XXVII, 1982, nr. 4, p. 301—307 ; cf. și N. Saramandu, „*Tim bun*“ în limbile europene. Tipuri semantice și arii lingvistice (pe baza *Atlasului Limbilor Europei*), în „Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte“, Seria IV, tomul IV, 1982—1983, București, 1984, p. 59—71.

⁷ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Atlas Linguarum Europae (ALE)*, Map 006 „*Badwather*“. A Commentary, în „Revue roumaine de linguistique“, XXVIII, 1983, nr. 3, p. 253—262.

⁸ Nicolae Saramandu, „*Tournesol*“ dans les langues romanes (sur les données de l'*Atlas Linguarum Europae*), în „Revue roumaine de linguistique“, XXVII, 1982, nr. 4, p. 301—307.

⁹ Emil Vrabie, *Observații asupra termenilor „spin“ în limbile din Europa (în legătură cu pregătirea hărții nr. 36 pentru Atlas Linguarum Europae)*, în „Memoriile Secției de Științe filologice, Literatură și Arte“, Seria IV, tomul IV, 1982—1983, 1984, p. 73—82.

LA CONTRIBUTION DES LINGUISTES ROUMAINS À L'INTERPRÉTATION DES
DONNÉES DE *ATLAS DES LANGUES DE L'EUROPE* (*ATLAS LINGUARUM
EUROPAE*)

RÉSUMÉ

L'article passe rapidement en revue quelques-unes des tentatives des collaborateurs roumains à l'Atlas des langues de l'Europe (ALE) de rédiger des commentaires linguistiques en marge des cartes de l'Atlas.

On mentionne ainsi les contributions des chercheurs roumains V. Arvinte, B. Cazacu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, N. Saramandu et d'autres à l'examen de certaines cartes lexicales : 006 (mauvais temps), 007 (beau temps), 036 (épine), 047 (bois, forêt), 117 (cigogne) et 485 (il danse).

On souligne, à cette occasion l'importance de ces études pour la meilleure connaissance de l'histoire des rapports linguistiques et culturels entre les différents groupes de locuteurs.

*Facultatea de Limba și Literatura Română
București, str. Edgar Quinet, nr. 5-7*